

Riho Grünthal: Finnic adpositions and cases in change
MSFOu 244. The Finno-Ugrian Society, Helsinki 2003. 235 l.
ISBN 952-5150-71-2

A mű doktori értekezés, amely a helsinki Finnugor Társaság gondozásában jelent meg, a szerző négyéves munkájának eredményeképpen. Megpróbálja leírni a finnugori nyelvek deklinációs és adpozíciós morfoszintaxisának különböző diakronikus változásait, de nemcsak egyetlen elméleti keretet használ fel. Az e tanulmányt jellemző kulcsszavak a következők: tipológia, morfológia, nyelvtani viszonyok, nyelvi érintkezés, morfoszintaktikai változás, újraelemzés, valamint diakronikus nyelvészet.

A balti finn vagy finnugori nyelvekre történelmileg igen erősen hatottak a környező indoeurópai nyelvek, ám bár úgy tűnik, hogy a velük járó morfoszintaktikai jellemvonások igen ellenállóak a nyelvi hatásokkal szemben.

Két erősen veszélyeztetett finnugori nyelv, a lív és a vepsze teszi ki az elemzés empirikus részének anyagát. Különleges figyelmet fordít a lív posztpozicionális csoportra, a vepsze helyhatározói esetrendszerre és az önálló, valamint a kapcsolat-indukálta változások összefonódásáról szóló esetfunkciókra, nevezetesen a déli vepsze prolativus-comitativus és a lív translativus-comitativus fejlődésére.

A szerző több következtetést vont le a finnugori deklinációs és adpozíciós rendszer morfoszintaxisából, valamint az egyedi felépítések diakronikus fejlődéséből.

A finnugori posztpozicionális csoport legtipikusabb morfoszintaktikai sémája a következő: [[N + GEN] + [Postp [+cx]]], a prepozicionális csoport legtipikusabb morfoszintaktikai bemutatása pedig: [[Prep + [N + PART]]. Funkcionálisan egy prepozíciós csoport legáltalánosabban kifejezi az útvonalat, valamint a valamin át, keresztül történő mozgást, ill. valamilyen eszköz- vagy társhatározói viszonyt.

A lív nyelvben, a véghangzók lekopása és a genitivus *-n* rag elvesztése számottevő hatással volt a posztpozicionális csoport jelenlegi morfoszintaktikai képére. Az eredeti [[N + GEN] + [Postp [+cx]]] szerkezetnek most általában [N + [Ø] + [Postp [+cx]]] szerkezet felel meg, mert a genitivus rag elvesztése sok főnévtípusnál a nominativus és a genitivus(-accusativus) egybeolvadását eredményezte. Alkalmanként a lív posztpozicionális csoport rendelkezhet egy dativus-jelölte főnévvel: [[N + DAT] + [Postp [+cx]]].

Morfológiai szempontból a finnégi nyelvek mind integráló, mind szegregáló posztpozicionális csoportokat mutatnak. Az észti nyelvben, egy morfológiailag integráló posztpozicionális csoport elemeinek a sorrendje és egy ragozott főnév alaktani összetevői nagyjából ugyanazok. Ez azonban inkább utal egy bonyolult morfológiai rendszer egyszerűsödésére, mint a posztpozíciók raggá alakulására.

A vepsze helyragok rendszerének fejlődése funkcionálisan feltételhez kötött és a térbeli viszonyok jelentőségét hangsúlyozza egy helyragrendszerrel szemben. A vepsze helyragok két morfológiai elemből állnak: a helyragtípus jelölőjéből (LocI ~ LocE ~ LocD) és a morfoszintaktikai tulajdonság jelölőjéből (Loc+ ~ Loc- ~ Loc=) mint cél, hely és forrás.

A korábbi separativusi ragok (Loc-) eltűnése, azaz az elativus és az ablativus, valamint a locativus ragokkal (Loc=) való egybeolvadása egy ragozott posztpozíció segítségével kerül kompenzálásra a térbeli kifejezésekben. Ez a diakronikus kompenzáció nem történik meg szabályszerűen más, egyéb funkcionális területeken.

A vepsze külső helyragokban történő fonológiai redukciót, valamint az adessivus (LocE=) és az ablativus (LocE-) egybeesését az adessivus átértékelődése követte. Ennek eredményeképpen funkciója szemantikailag elvontabb lett.

A déli vepsze PROLCOM *-(d)mu* funkcionális kétértelműségét a prolativus rag újraelemzése okozta. Ez az átértékelés és a comitativusi viszonyokra való kiterjesztés idegen nyelvi hatáson alapult, mégpedig az orosz nyelv hatásán. Egy ismételt elemzés vált lehetővé, mert a prolativus rag teljesített bizonyos előfeltételeket, és mind a formája mind a funkciója morfoszintaktikailag megfelelt azoknak a nyelvtani viszonyoknak, amelyekkel az orosz instrumentális rendelkezett.

A lív TRANSLCOM *-ks* funkcionális kétértelműségét egy korábbi translativus rag átértékelése okozta. A TRANSLCOM átértékelődése itt is idegen nyelvi hatáson alapult, akárcsak a déli vepsze PROLCOM esetében. A lett instrumentális eset morfoszintaktikai tulajdonságai voltak a lív TRANSLCOM analóg kiterjesztésének forrásai.

A lív prepozicionális csoport morfoszintaxisa [*pa* + [N + *-ks*]], bizonyos predikatív szerkezetekben tipikusan egy lett eredetű prepozícióhoz hasonlít, s ez döntő volt a TRANSLCOM diakrón fejlődésére.

A déli vepsze PROLCOM és a lív TRANSLCOM átértékelődése szerkezeti analógián alapult. Mindkét esetben a kapcsolat-indukálta változások a déli vepsze és az orosz, s különösen a lív és a lett esetragozás morfoszintaktikai hasonlóságain alapultak.

A mű hat fejezetből áll. Az 1. fejezet a kutatás tárgyát képező nyelvekről, a főbb irodalmi és kutatási forrásokról, valamint a finnugri nyelvek történelmi háttéréről nyújt áttekintést.

A 2. fejezet azt a finnugri főnévi morfoszintaxist mutatja be, amely a jelen tanulmány által vizsgáltakhoz kapcsolódik. Hozzá fog járulni az esetragok és az adpozíciós csoportok diakronikus kapcsolatáról szóló fejtegetésekhez. Azonkívül egy rövid áttekintést nyújt a finnugri nyelvekről azon olvasók számára, akik esetleg nem járatosak annak tipológiájában és történetében.

A diakronikus megközelítés után a 3. fejezetben az elméleti alapok a változások morfológiai és morfoszintaktikai természetére koncentrálnak. Különös figyelmet szentel a morfológiai változásoknál megfigyelhető különböző tendenciákra és arra az alapfeltevésre amely azt mutatja, hogy a morfológiai változás nem egyirányú. A szerző különbséget tesz a két ellenkező irányú tendencia, az erózió és a prezervatív között.

Ezeket az elméleti megfontolásokat a könyv empirikus része követi: három fejezet mutatja be részletesen a finnugri esetrendszerek és adpozíciós csoportok néhány olyan szinkrón tulajdonságát, amelyben e tulajdonságok és a diakrón fejlődés közötti kapcsolat kerül elemzésre.

A belső diakrón folyamatok elemzése adja a 4. és az 5. fejezet tartalmát, miközben a nyelvi kapcsolat és a többes-eseti aspektusok hatása a tipológiai fejlődésben a 6. fejezetben kerül elemzésre. – Még konkrétabban: a 4. fejezet körvonalazza a választott négy finnugri nyelv adpozíciós rendszerét, különös tekintettel az adpozíciós csoport morfoszintaktikai szerkezetére. Az elemzés elsősorban azokra az esetekre koncentrálnak, amelyek az adpozíciós csoportok morfoszintaktikai eltéréseiből erednek. Vitás kérdés, hogy a szórend típus kettős tulajdonsága az eltérő morfoszintaktikai szerkezeteken és a felépítés-specifikus vonzaton alapul inkább, mint a szórend változtatásán. A legnagyobb empirikus rész a 4. fejezetben a fonológiai és morfológiai erózióknak a lív nyelv posztpozicionális csoportjára való hatását dolgozza fel. A 4. fejezet a fonológiai erózióknak a finnugri esetragozásra és a posztpozicionális csoportok morfoszintaktikai szerkezetére való hatását foglalja össze. – Az 5. fejezet a vepsze helyhatározós esetek diakronikus fejlődésének formai és funkcionális közötti morfológiai kérdésekre és kölcsönös egymástól való függőségére összpontosít. Itt a kiindulópont az a feltevés, hogy egy toldalék fonológiai lekopása, amelyet átértékelődés és az elveszett nyelvtani kategória ismételt létrehozása kísér, tiszta funkcionális megszorítással rendelkezik; s ezt erősen befolyásolják a szemantikai feltételek. A vepsze helyragok diakronikus fejlődése kitűnő lehetőséget biztosít arra, hogy teszteljük az úgynevezett „lokalis-

ta” hipotézist, azaz amikor a helyviszonyok a helyragok által kifejezett más tulajdonságok előtt következnek. – Végül, az utolsó empirikus fejezet (6.) az endogén és a kapcsolat-indukálta változások közötti kölcsönhatást dolgozza ki. E fejezet lényege a déli vepsze és a lív esetrendszer két egyedi sajátosságának összevetése más finnségi nyelvekkel. Ezek egyike a déli vepsze prolativus-comitativus esetrag, míg a másik a lív translativus-comitativus elemzésére összpontosít (vö. fentebb). A vizsgálandó hipotézis az, hogy ezeknek a ragoknak egy újraelemzését két alapvető komponens: az endogén fonológiai redukciónak és a nyelvi érintkezés hatásának az egymásra hatása okozza.

A szerző elsősorban nyelvi anyagot használ fel, amely főleg a XX. század elejéről származik. Ebben az időben szociolingvisztikai szempontból a finnségi nyelvek földrajzi megosztottsága egyfajta kulminációt eredményezett. A politikai, társadalmi és kulturális széttöredezetség valamint a demográfiai összeomlás, ami később a nagyméretű etnokulturális és szociális pusztulást okozta, még nem érte el a legrombolóbb szakaszát. A fő források, amelyekből a vepsze és a lív adatok származnak, a Finnugor Társaság közleményei, amelyek különböző anyanyelvi közlőktől gyűjtött adatokat tartalmaznak.

A monográfia végén szójegyzék és hivatkozások találhatók.

A disszertáció plasztikusan mutatja be a balti finn nyelvekben az esetragok és névutós szerkezetek egymásra hatását, valamint a változások mechanizmusát és okait, amelyek részben e nyelvek belső fejlődéséből, részben az idegen nyelvi környezet hatásából adódnak. A reanalízis, újragozás, átstrukturálódás külső okai az orosz, illetve lett nyelvben keresendők.

DENNICA PENEVA